

ערב פסח שחל בשבת

סעודה שלישית

בע"פ שחל בשבת יש בעיני איך ומתי לאכול סעודה שלישית, שהרי אינו מותר לאכול חמץ אלא עד שליש היום, וסעודה שלישית אוכלים אחרי הצהרים.

סעודה שישית נדחית

שיטת המאירי שבאמת בערב פסח שחל בשבת נדחית סעודה שלישית. וז"ל (פסחים יג, א) ולענין מה שצמצמו בשיעור זה לשתי סעודות ולא הוזכרה סעודה שלישית, מפני שסעודה שלישית אינה אלא במנחה ודחוייה היא ביום זה מתורת איסור מצה לדעתנו, ואף לשיטת האחרים שמתירין במצה, דחוייה היא מכבוד יום טוב.

וכ"כ הגר"א (תמד, א) וז"ל וכ"ה בזוהר פ' אמור דסעודה זו נדחית מכל וכל, ש"מ דאין תקנה לדבר כלל, וכס' דאין יוצאין בסעודה ג' אלא בפת וא"א כלל.

חלוקת סעודת הבוקר לשנים

יש נוהגים לחלק את סעודת הבוקר לשנים, אבל יש לדון על זה מכמה צדדים. א' האם אפשר לצאת ידי"ח סעודה שלישית בבוקר. ב' האם אין בעיני בחלוקת סעודה משום ברכה שאינה צריכה.

והנה איתא במתניתין (שבת קיז, ב) מצילין מזון שלש סעודות הראוי לאדם לאדם הראוי לבהמה לבהמה, כיצד נפלה דליקה בלילי שבת מצילין מזון שלש סעודות, בשחרית מצילין מזון שתי סעודות, במנחה מזון סעודה אחת, רבי יוסי אומר לעולם מצילין מזון שלש סעודות. מבואר שזמן סעודה ראשונה בלילה, סעודה שניה בבוקר, וסעודה שלישית במנחה. אבל למעשה נחלקו הראשונים בזמן אכילת הג' סעודות.

הרשב"א מביא שיטת הבה"ג שיכול לקיים סעודה ב' וג' ע"י שמפסיק סעודת הבוקר לשנים. ובשו"ת הרא"ש (כלל כב סימן ד) מסכים עם הבה"ג בחדא, וחולק עליו בחדא. וז"ל ועל ששאלת בסעודה שלישית אם יכול לעשותה מיד אחר סעודת שחרית שיפסיק בסעודה ויברך, אני ראיתי את רבותי נוהגין, וכן אני נוהג אחריהם כשנמשכה סעודת שחרית עד שבע שעות שכבר הגיע זמן המנחה, שמפסיקין סעודתו ומברכין ברכת המזון ונותלין ידיהם ומברכין המוציא, דאל"כ כיון שנמשכה כל כך זמן הסעודה לא היו יכולין לאכול סעודה שלישית אלא באכילה גסה. **אבל קודם זמן המנחה אין לאכול סעודה שלישית.**

ומביא כמה ראיות שא"א לאכול סעודה שלישית בבוקר, א' דתניא (שבת קיח, א) מדיחים כלים בשבת לאותה שבת, כיצד קערות שאכל בהן ערבית מדיחן לאכול בהן שחרית, שחרית מדיחן לאכול בהן במנחה, מן המנחה ולמעלה שוב אינו מדיח. ב' דתנן נמי התם מצילין מזון שלש סעודות, כיצד נפלה דליקה בלילי שבת מצילין מזון שלש סעודות בשחרית מזון שתי סעודות במנחה מצילין מזון סעודה אחת. ג' מההיא דפסחים (יג, א) י"ד שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת ומשיירין מזון שתי סעודות, ואם היה יכול לאכול סעודה שלישית קודם הצות היה לו לשייר מזון שלש סעודות.

אבל הראיה השלישית דחה הרא"ש דאפילו אם יפסיק סעודת הבקר לשנים, מכל מקום די לו בכדי סעודה א', תרתי כריסי לית ליה, ובמזון סעודה א' יספיק לו בין יאכלוה בהפסק בין שלא בהפסק. (ויש להעיר שנ"מ לגבי כמה פת הוא צריך להשאיר, שהרי לכל סעודה צריך קצת יותר מכביצה).

ברכה שאינה צריכה

ממשיך הרא"ש שכשהוא מפסיק מן המנחה בסעודתו ומברך ברכת המוציא אין כאן משום מרבה ברכות שלא לצורך, כיון שהוא מפסיק מפני כבוד השבת לקיים סעודה שלישית. ודוגמא לדבר היה יושב ואוכל וקדש עליו היום שמפסיק ומברך ברכת המזון, ומקדש וחוזר ואוכל. ביאור דבריו שברכה לבטלה אין כאן שהרי בירך ברכת המזון, וממילא התחייב לברך עוד הפעם אם ירצה לאכול עוד. ואילו משום ברכה שאינה צריכה ג"כ אין, שהרי יש כאן צורך, והוא שיהיה לו ג' סעודות.

וכן מבואר בכמה מקומות שאם מברך כדי לצאת מן הספק אין זה ברכה שאינה צריכה, דוגמא מה שמצינו לענין ברכה על שתייה בתוך הסעודה, דאיתא בשו"ע (או"ח קעד, ז) שאם אין לו יין ושותה מים או שאר משקה, אין לברך עליהם דחשיבי כבאים מחמת הסעודה, לפי שאין דרך לאכול בלא שתייה, ואף יין לא היה צריך ברכה לפניו, אלא מפני שהוא חשוב קובע ברכה לעצמו, אבל מים או שאר משקים לא חשיבי, ואינם טעונים ברכה. ... וי"א לברך על המים שבסעודה, ויש מחמירין עוד לברך עליהם בכל פעם, דסתמא נמלך הוא בכל פעם. והרוצה להסתלק מן הספק ישב קודם נטילה במקום סעודתו, ויברך על דעת לשתות בתוך סעודתו.

שיהיה ניכר ג' סעודות

ועל בריטב"א שאע"פ שדוחה הראיות של הראשונים נגד הבה"ג, אבל בכל זאת כתב שהדין עם התוס', א' כיון דנפקא לן ג' סעודות מדכתיב תלתא יום, סעודות חלוקות בעינן שיהא ניכר מעלת השבת. ב' שאם אתה אומר שיפסיק בברכת המזון באמצע סעודתו בעוד שהיה בדעתו לאכול ממנו, הוה ליה כמרבה בברכות שלא לצורך, לומר המוציא וברכת המזון שתי פעמים במעמד אחד, ואיכא משום ברכה שאינה צריכה שיעובר משום לא תשא. ואם אחר שאכל סעודתו ודי ספקו, הוה ליה סעודה שלישית באכילה גסה ואין זה עונג וכבוד שבת, אלא ודאי חילוק סעודות בעינן כדברי התוספות.

ברכה לבטלה וברכה שאינה צריכה

ויש בדבריו חידוש גדול, שהרי רגילים להבין שיש הבדל בין ברכה שאינה צריכה, לברכה לבטלה. שברכה לבטלה הוא ברכה במקום שאינו חייב לברך, כגון אם בירך פעמיים על אותו אוכל, ואז עובר משום לא תשא. אבל ברכה שאינה צריכה היינו שהיה יכול להסתדר בלי הברכה, אבל עכשיו כשמברך שפיר חייב לברך, ואינו עובר משום לא תשא. והדוגמא לברך על משהו לפני הסעודה, שאם המתין עד שהתחיל הסעודה לא היה חייב לברך, אבל עכשיו שהקדים בירך ברכה מיותרת, אבל לא לבטלה, שהרי כשבירך הברכה היה עליו חיוב לברך, אלא שהיה לו אפשרות ליפטר בברכה אחרת.

ברכה שאינה צריכה כדי לברך מאה ברכות

כתב הרמב"ם (תפילה ז, טו) בשבתות וימים טובים שהתפלה שבע ברכות, וכן אם לא נתחייב בשאר הימים בכל הברכות האלו, כגון שלא ישן כל הלילה ולא התיר חגורו ולא נכנס לבית הכסא וכיוצא באלו, צריך להשלים מאה ברכות מן הפירות. ממשך הרמב"ם (שם טז), כיצד אוכל מעט ירק ומברך לפניו ולאחריו, וחוזר ואוכל מעט מפרי זה ומברך לפניו ולאחריו, ומונה כל הברכות עד שמשלים מאה בכל יום.

וכבר העיר הלחם משנה שמסתימת לשון הרמב"ם משמע דהכי קאמר שיאכל תחלה מעט מן הפרי ויברך ברכה אחרונה, ואח"כ מאותו הפרי עצמו יאכל מעט, וקשה שהרי אסור לגרום ברכה שאינה צריכה, אע"פ שאין כאן שאלה של ברכה לבטלה, שהרי בירך ברכת המזון ואם רוצה לאכול שוב חייב לברך, אבל יש כאן משום ברכה שאינה צריכה. ות"ל הלח"מ שהרמב"ם ודאי לא קאמר אלא שאם אכל ירק ולא היה בדעתו לאכול יותר בעת ההיא, כשיעבור אותו העת צריך שיחזור ויאכל מאותו פרי כדי להשלים, והשתא לא הוי גורם בברכות, שכשאכל בתחלה ובירך לבסוף לא היה בדעתו לאכול יותר.

והיה אפשר לומר שרק בפרי וירק שברכותיהם אינם שוות אפשר לחלק האכילה, (אף שבברכה אחרונה שווים). אבל יש עוד נוסח ברמב"ם וז"ל כיצד, אוכל מעט ירק ומברך לפניו ולאחריו, וחוזר ואוכל מעט מפרי זה ומברך לפניו ולאחריו, ומעט מפרי זה ומברך לפניו ולאחריו, שתי יין מברך לפניו ולאחריו, ומונה כל הברכות עד שמשלים מאה בכל יום. מבואר בדבריו שאפילו בפרי עצמו אפשר לחלק האכילות כדי להגיע למאה ברכות. ואינו נראה מה ששמעתי מהגר"א וייס שליט"א שבדקדוק כתב מפרי זה ומברך... ומעט מפרי זה, דמ"מ הוי שני מינים, אבל אם היה לפניו אשכול ענבים ומברך ברכה ראשונה ואחרונה על כל ענב וענב, ודאי הוי ברכה שאינה צריכה, ואף לשיטת הש"ל"ה אסור לעשות כן, שהרי שהרי הרמב"ם כתב פרי זה משמע שמדובר באותו פרי עצמו ולא במין אחר. וגם עצם החילוק אינו נראה לי כלל, שלכאורה אין הבדל בין לברך על תפוח או עוד ענב ששניהם נפטרים באותו רמה בברכה הראשונה.

ועל בשו"ת תורה לשמה (סימן סד) שנשאל אם אוכל מזונות ורוצה לאכול תמרים ג"כ, אם מותר לו לברך ברכה אחרונה על המזונות ואח"כ יאכל התמרים כדי שיברך עליהם ברכה ראשונה ואחרונה, או"ד ה"ז מרבה ברכות מאחר שדעתו לאכול תמרים ג"כ, יאכלם עתה קודם אחרונה של המזונות ויברך ברכה אחרונה לשניהם שיכללם ביחד.

והשיב על פי מש"כ הרמב"ם (הנ"ל) שה"ה בנידון השאלה דאין בזה חשש משום ברכה שאינה צריכה, ונידון השאלה כ"ש הוא, והטעם דהאדם רשאי לעשות סדר אכילתו כרצונו ואין אנהנו מכריחים אותו ואומרים לו אכול מזה ואכול מזה וכן אכול הכל עכשיו כדי שלא תרבה בברכות. משמע שהבין בדברי הרמב"ם שלא דווקא כדי לברך מאה ברכות, אלא שיכול לסדר אכילתו איך שרוצה ולא נחשב אינה צריכה, וצ"ע.

אבל אין זה דעת כל הפוסקים, דהנה השו"ע (או"ח סימן רטו) פסק שכל המברך ברכה שאינה צריכה, הרי זה נושא שם שמים לשוא, והרי הוא כנשבע לשוא ואסור לענות אחריו אמן. ועל במג"א (סק"ו) שמרבה להוכיח שלא לבד שאסור לברך ברכה לבטלה, אלא שאסור ג"כ לברך ברכה שאינה צריכה, היינו היכא שהאפשרות בידו למעט בברכות, חייב לעשות כן. עי"ש שהוכיח ממס' יומא (ע, א) שלפי ר"ל הכהן גדול קורא מחומש במדבר בע"פ, משום שאם יוציא עוד ס"ת יצטרך לברך עליו, אע"פ שבוודאי אינו ברכה לבטלה, אלא שיש עצה בלי זה, והוי גורם ברכה שאינה צריכה.

אח"כ מביא דברי הש"ל"ה הק' (מסכת שבת פרק נר מצוה) וז"ל כתבו הפוסקים (טוש"ע סי' מו, ג וסי' רצ, א) שחייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום, ובשבתות וימים טובים שאין בהם כל כך ברכות, משלים אותן במיני פירות, כן פשוט במנחות (מג, ב) ומפני זה הטעם אומר אני, כי טוב הוא שכשיבואו פירות בשבת בתוך הסעודה, שיאחר לאכול מהם עד אחר ברכת המזון, כי ישתכר בזה ברכה אחרונה. אבל בחול לא יעשה כן, משום ברכה שאינה צריכה, וקל להבין. היינו שכדי להשלים מאה ברכות,

לא מקרי אינה צריכה, דצריכה וצריכה היא.

והקשה עליו המג"א דהא הגמרא (יומא ע, א) ביוה"כ מיירי, וחסר ממנין מאה ברכות, (אז למה אסור להוציא עוד ספר תורה ויחזור ויברך). ועוד הק' המג"א שבתוס' (שבת קיח, א) כתבו דאסור לחלק סעודת שחרית לשנים, כדי לקיים ג' סעודות משום דגורם ברכה שאינה צריכה, ואף דלא קי"ל הכי היינו משום סעודה ג', אבל משום ק' ברכות אסור לו לברך ברכה"מ ולחזור ולברך ברכה ראשונה.

ודברי המג"א צ"ב, למה כדי לקיים מצות סעודה שלישית מקרי צריכא, ואילו לקיים מצות מאה ברכות לא מקרי "צריכא". אבל כתב המג"א עפ"י דברי הר"מ גלאנטי (סי' ל"ח) שיכול לצוות לבני ביתו שלא להביא כל הפירות לפניו בבית אחת. וצ"ע מה תקנו בזה, הרי סוף כל סוף יש כאן ברכה שאינה צריכה. ובסוף הביא דברי כנה"ג שחולק גם על מהר"ם גלאנטי.

להלכה

להלכה כתוב בשו"ע (או"ח רצא, ב) זמנה (של סעודה שלישית) משיגיע זמן המנחה, דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה, ואם עשאה קודם לכן לא קיים מצות סעודה שלישית. ולפי"ז מעיקר הדין לא קיים העצה לחלק סעודת הבוקר לשנים בע"פ שחל בשבת.

אמנם אין זה כ"כ פשוט דהנה איתא בשו"ע (או"ח תמד, א) י"ד שחל להיות בשבת, בודקין ליל שלשה עשר. ומבערים הכל לפני השבת, ומשיירין מזון שתי סעודות לצורך השבת, דסעודה שלישית זמנה אחר המנחה ואז אינו יכול לעשותה לא במצה ולא בחמץ אלא במצה עשירה, וצריך לעשותה קודם שעה עשירית. וכתב המג"א שמ"מ גם בשחרית יפסיק סעודתו לשנים, דהא י"א דיוצא בזה (ש"ג המרדכי פ"ק דשבת וב"ח וכל בו).

ועי' בבאור הגר"א שדן באריכות ובסוף כתב וז"ל ועמג"א מ"ש בשם המרדכי וב"ח וכל בו **וכן עיקר**. וכן הביא המשנ"ב (ס"ק ח) וז"ל ועיין באחרונים שכתבו דטוב ג"כ שיחלק סעודת שחרית של פת לשנים, דהא י"א דיוצא בזה ידי סעודה ג', וכ"כ בבאור הגר"א דנכון לעשות כן. אך כ"ז אם יש לו שהות לברך בינתיים **ולהפסיק איזה שהות** כדי שלא יהיה בכלל ברכה שאינה צריכה. משמע מדבריו שאינו מקבל סברת המג"א שכדי לצאת ידי"ח סעודה שלישית אינה ברכה לבטלה. וצ"ב למה.

האם חייב לעזוב מקומו

והנה איתא בשו"ע (רצא, ג) שאם נמשכה סעודת הבוקר עד שהגיע זמן המנחה יפסיק הסעודה ויברך בהמ"ז ויטול ידיו ויברך ברכת המוציא ויסעוד, ונכון הדבר שאם לא היה עושה כן, מאחר שנמשכה סעודת הבוקר עד אותה שעה, לא היה יכול לאכול אח"כ אלא אכילה גסה. ועי' משנ"ב שכתבו האחרונים שאח"כ יקום וילך מעט בינתיים, **והנשארים במקומו לא יצאו ידי חובתן דהוי כסעודה אחת**. וכתב הב"י דלא ידרוש ברבים לעשות כן להפסיק סעודתן כיון שקודם חצות אין רשאים להפסיק אין הכל בקיאין בזה. וקצ"ע למה נחשב סעודה אחת הרי ברכו ברהמ"ז וחזרו ונטלו ידיהם.

מקור הדין הוא מג"א בשם מהרי"ל (הלכות חג הסוכות), ומבואר הטעם משום דבלא"ה ליכא היסח הדעת, ואם אין היסח הדעת הוי סעודה אחת. וז"ל וכן אם שמיני עצרת בא' בשבת חייב לעשות ג' סעודות בסוכה, ובשחרית כשגמר סעודתו יזמן ויקום וילך וימתין מעט כדי להחשב שתי סעודות באשר מסיח דעתו מסעודה ראשונה. ויחזור ויטול את ידיו ויברך המוציא ולישב בסוכה, ויסעוד סעודה שלישית, ויזמן פעם שנית. לאפוקי מאותם אשר מזמנין על סעודה ראשונה ונשארים שם במקומם וחוזרין וסועדין שנית לסעודה שלישית, ולא הסיחו את דעתם מסעודה ראשונה ונחשב כסעודה אחת.

דברי המהרי"ל מובאים גם במטה משה (סימן תפט), ועי"ש שכתב וז"ל וכן כתב השבלי לקט (סי' צ"ג) בשם אביו, דהיה מפליג קימעא בקריאת מזמור קטן כגון ה' רועי לא אחסר וגו'. וצ"ע דיעויין שם בשבלי הלקט שמבואר בדבריו שחולק על המהרי"ל ורק לכתחילה הפסיק באמירת מזמור ה' רועי לא אחסר. וז"ל והר' אברהם ב"ר יוסף צ"ל השיב לי מה ששאלת על פרישת מפה על השלחן וברכת המזון אם חשיבה הפסקה אם לאו איני יודע מי הכניסך לספק זה, ומה יש להסתפק שלא תהא הפסקה, **הדבר פשוט אחרי שאדם מברך ברכת המזון הרי גמרה לה הסעודה ואם סועד עוד אחריה הרי היא נחשבת סעודה אחרת**. וכך השיב הר"ר אביגדור כהן צדק צ"ל למר יהודה אחי שני נר"ו **דברכת המזון חשיבה הפסקה וזהו לשונו**. כתבת על שלש סעודות שאנו מפסיקין בתוך הסעודה אי הוי הפסקה בפרישת מפה אי לא תשובה נראה דלא סגי בפרישת מפה דכיון דילפינן להו מתלתא היום דכתיבי בקרא בעינן שלש סעודות חלוקות לגמרי לכל הפחות בברכת המזון, וכן ראיתי את אבא מרי ז"ל נוהג. גם מפליג קמעא בקריאת מזמור קטן כגון ה' רועי לא אחסר.

וכך נקט ערוה"ש (רצא, ח) שרק לכתחילה יש להפסיק, וז"ל ונ"ל ברור דזהו להידור בעלמא, אבל בדיעבד אפילו לא הפסיק מעט אלא מיד אחר ברהמ"ז נטל ידיו ג"כ יצא. ויש מי שכתב דאותם שנשארים במקומו לא יצאו ידי חובתם דהוי כסעודה אחת (מג"א סק"ו בשם מהרי"ל), ולענ"ד אינו כן אלא לדעת התוס' בשבת (ק"ח, א) שאוסרים לחלק סעודת שחרית לשנים וחששו לברכה שאינה צריכה, אבל אנן קיי"ל כהרא"ש ורבו מהר"ם מרוטנבורג שכתבו שנכון לעשות כן, דכיון שעושה משום סעודה

שלישית אין כאן משום מרבה בברכות, והם עצמם עשו כן למעשה. ובתשב"ץ כתב שמהר"ם בחורף שהימים קצרים היה עושה סעודה שלישית על השלחן מיד אחר ברהמ"ז. והטור כתב שכן היה עושה אביו הרא"ש ז"ל ולא הזכירו כלל להפסיק, אלא שבמרדכי כתב שטוב להפסיק ולא לעיכובא, וכן משמע מכל הפוסקים וכן עיקר לדינא.

וכתב המשנ"ב (ס"ק יז) בשם המג"א בשם ס"ח שמי שיש לו מזון ב' סעודות מצומצמות ואם יחלקם לג' סעודות לא יהיה לו כל סעודה לשבעה, מוטב שיאכל ב' סעודות לשבעה. ומ"מ אם נמשכה סעודת הבקר עד אחר הצות יחלקנה לשנים וכמ"ש בסעיף זה, דהא מ"מ ישבע כשאוכל שנית, אבל לכתחלה אין להמתין עד אחר הצות משום זה דמבטל במקצת עונג שבת.

וכתב השער הצינן (ס"ק ז) שלא העתיק מש"כ המג"א דיחלק לשנים אפילו קודם הצות כדי לצאת על כל פנים דעת איזה פוסקים דסבירא להו דאף בזה מקיים סעודה ג', דהוא חומרא דאתי לידי קולא, דלפסק השו"ע דאינו יוצא קודם הצות, ממילא היא ברכה שאינה צריכה. וכתב הבה"ל שלא יחלק סעודת שחרית לשתיים משום חשש ברכה שא"צ, וממילא תדחה עד אחר המנחה וכמו שכתב הרמ"א בס"ב בהג"ה דיותר טוב להתפלל מנחה תחלה.

הרי לך שרק אחרי מנחה גדולה שבוודאי יוצא ידי"ח סעודה שלישית אפשר לחלק הסעודה, ובלא"ה הוי ביעא של ברכה שאינה צריכה. ולכן אצלינו כתב המשנ"ב שרק אם ישהה בין סעודה לסעודה לא הוי ברכה שא"צ, ועדיין קצ"ע למה השהיה פוטרת הבעיא של ברכה שא"צ הרי סכ"ס היה יכול להמשיך סעודתו.

מצה עשירה

וכתב הרמ"א שבמדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה, כדלקמן (תסב, ד בהגה) יקיים סעודה שלישית במיני פירות או בשר ודגים כדלעיל סימן רצ"א סעיף ו' בהגה. והעיר בספר חק יעקב שאין לדמות לההיא דלקמן, דאפשר דדוקא התם תוך הפסח נוהגין לאסור משום דלמא אתי לאכול אותה לילה ראשונה משום חובת מצה, וכמבואר בטור וב"י לקמן סימן תס"ב. וכתב שם הב"י ואין טעם במנהג ההוא לגזור ולחשוש מה שלא חששו חכמי התלמוד וחכמים אחרונים. א"כ הבו דלא לוסף עלה בערב פסח דאיכא היכרא טובא, שהרי אסור לאכול באותו זמן מצה גמורה. ואפשר דכוונת הרב כיון שאין נוהגין במדינות אלו בפסח במצה עשירה, לא אטרחוהו כולי האי בשביל סעודה שלישית שבערב פסח ללוש מצה עשירה, ויוצאין במיני פירות וכו'. אבל היכא דיש לו מצה עשירה, מותר לאכול בסעודה שלישית, ואין בזה משום מבטל המנהג.

ועל דרך זה כתב הערוה"ש (סעיף ה) וז"ל ונראה שאין הכוונה דגם בערב פסח אין לאכול מצה עשירה לפי המנהג, דאין שום טעם בזה, אלא הכוונה כיון שאין מנהגינו לאכול בפסח מצה עשירה ממילא דאין מצינו אצלינו מצה עשירה, ולהכין רק על סעודה שלישית אין דרך בני אדם להטריח על מאכל קטן כזה.

לפי הח"י וערה"ש כתב היח"ד שמיושב סתירה בדברי הרמ"א, שכאן כתב שלפי מנהגינו שאין אוכלים מצה עשירה בפסח אין אוכלים גם ע"פ, ואילו לק' (או"ח תעא, ב) כתב המחבר שקודם שעה עשירית מותר לאכול מצה עשירה, וכתב הרמ"א שמצה שיוצאין בה בלילה, אסורים לאכול כל יום ארבעה עשר, משמע שמסכים לדברי המחבר שמותר לאכול מצה עשירה בע"פ. ועי' בשו"ת יחווה דעת (ח"א סי' צא) שכבר עמד בסתירה זו בשו"ת חלקת יואב (חאו"ח סי' ט"ז בהערה). וכתב שלפי הח"י וערה"ש ניהא שהא דלא אוכלים מצה עשירה לסעודה שלישית הוא משום שאינו מצוי ולא משום שיש איסור.

אמנם בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק או"ח סי' כא) נוקט בדברי הרמ"א שס"ל כאן שאסור לאכול מצה עשירה בע"פ משום חשש חמץ. וז"ל ולכן אני תמה על רמ"א (תמד, א) שפסק המחבר ב"ד שחל בשבת שיקיים סעודה שלישית במצה עשירה, ועל זה כתב רמ"א דבמדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה כדלקמן סי' תס"ב יקיים סעודה ג' במיני פירות וכו', ולדידי יפלא מה ראייה מסי' תס"ב דשם מיירי לאכלם בפסח עצמו וחששו לדעת רש"י אבל כאן דמיירי בע"פ כבר הוכחתי דגם לרש"י מותר. ואלמלא שכבר הורה ראש המורים שהוא רמ"א לאיסור אפי' בערב פסח הייתי מתיר מצה עשירה כל היום בע"פ, ועכ"פ אני מורה דעד הצות היום אפילו לרמ"א מותר מצה עשירה.

למה אין נוהגין לאכול מצה עשירה

וכ"ה בפשטות דעת המשנ"ב, שהרי לק' (תסב, טו) כתב הטעם שנוהגין לא לאכול מצה עשירה משום דחוששין לכתחלה לסברת הני פוסקים דס"ל דמי פירות בלחודיהו ג"כ מחמיצים וממהרין ג"כ להחמיץ. וגם חוששין שמא נתערב בהם מעט מים דלכו"ע מחמיץ. וכאן לא כתב כלום משמע שגם כאן משום חשש חמץ, וא"כ לדבריו יהיה סתירה בדברי הרמ"א. ובפשטות המקור הוא במהרי"ל, ושם (מובא להלן בסמוך) כתב להדיא הטעם משום חשש חמץ.

פירות בשר ודגים

הזכרנו דברי הרמ"א שיש לקיים סעודה שלישית בפירות או בשר ודגים, וכתב המג"א שאם יש לו בשר ודגים הוא עדיף ממיני פירות כמ"ש סי' רצ"א. אבל בספר חק יעקב (ס"ק ב) חולק עליו וכתב שאע"ג דלעיל מבואר דיותר טוב לעשות בבשר ודגים מפירות, כאן כתב הרב פירות תחילה, משום מצה לתיאבון יותר טוב לקיים במיני פירות, שאינו משיבוע כולי האי. ועוד, כיון

שדרך בבשר ודגים ללפת בו את הפת, חיישינן דלמא אתי למטעי לאכול בו מצה.

מצה מבושלת קניידלאך

עוד כתב המג"א שבשל"ה כתב בשם הזוהר שרשב"י היה עוסק בתורה במקום סעודה שלישית. עוד כתב בשם מהרי"ל שהיה ראוי לעשות במצה מבושלת אך לא ראיתי נוהגין כן עכ"ל.

מדברי המג"א משמע שרק מצה מבושלת הוא דאסור, אבל קניידלאך יהיה מותר, וכן נקט המשנ"ב (ס"ק ח) וז"ל וה"ה דיכול לקיים בתבשיל (כגון קניידליך), אך יש נ"מ דזה אינו מותר רק קודם שעה עשירית והיכא שמקיים בפירות או בבשר ודגים יוכל לקיים אפילו אחר שעה עשירית. ולענין מצה מבושלת ע"י בשעה"צ (ס"ק א) שהחיי אדם הביא דיכול לקיים במצה מבושלת, אבל כתב שהמג"א שכתב דאין נוהגין כן, ובבהגר"א מצדד לדעת הרמב"ם אסור לאכול מצה עשירה, וכן מצה מבושלת בערב פסח אפילו קודם שעה עשירית, ומשמע שם דדעתו נוטה לשיטה זו.

אבל העירו לי שהמעין בספר מהרי"ל עצמו (הלכות ערב פסח) משמע שגם בקניידלאך נוהגים לא לאכול. וז"ל ומשום הכי יש נוהגים כשחל ערב פסח בשבת לעשות שלש סעודות על ידי מצה עשירה. אמנם לא חזינא רבוותא קשישא דעבדי הכי דקשה לצאת ידי כל רבותינו. שאם יולש בין קרוב לודאי שנתערב מעט מים בעת הבציר, וכתבו רשב"ג וסמ"ג דעל ידי מים כל שהו מחמיץ ולא שייך ביטול דבטבע תליא מילתא. וע"י חלב ג"כ בקל יתערב מים בעת החליבה, בסמ"ק וכן שמן נהגין לאסור אפילו מן הכוורת. ועוד דאין לברך עליו המוציא. (וצ"ע הרי יש כאן קביעות סעודה, ולא גרע מפת הבא בכיסנין). ועל ידי סחיטת מי פירות נמי הלא ר"י לא רצה לעשות הלכה למעשה דלא כרש"י דפי' דבלא מים מקדמת ומחמצת ואין יכול לשומרו מחמיץ נוקשה דהירושלמי משמע כדבריו. ואע"ג דליכא תלתא קראי בחמיץ נוקשה, מ"מ מדרבנן אסור בהנאה מההוא דחיטי קורדנייתא לפי ר"ת, כ"ש על ידי מי ביצים, ועוד שאין לברך עליו המוציא למקצת רבותינו.

וע"י מצה אפויה ומפוררת ונילושה בעושר, דלמא לא השיב עשירה אחר אפיה וראיה ממילחא בירושלמי. וכן מן הרוקח שהתיר לחולה וזקן שרויה ביין. ועוד הלא כורכה ואוכל חרוסת עמה וכן פסח אוכל עמה. ויש כתבו לטבול מצה דכריכה בחרוסת אלמא דלאחר אפיה לא נעשית עשירה, הכא נמי כי הדר מפרר ואופה לא נעשית עשירה.

ואם היה אדם בעל נפש וראוי ליטול את השם היה לו לעשות מצה מפוררת מבושלת דהוי מעשה קדירה ונימוח וברכתה מיני מזונות ונפיק במיני תרגימא. אבל לא ראיתי נוהגין כן, חוץ מן אחד מן הגדולים שעשה ביין וחברו עליו תלמידיו מטעמא דלעיל. וטוב לעשות בפירות כסמ"ק ומהר"ם, וכדאי רשב"ם [לסמוך עליו] בשעת הדחק וחד לישנא פרק בתרא דיומא. [וכן נהג מהרי"ס סג"ל שעשה סעודה שלישית בפירות - כשחל ע"פ בשבת -].

מבואר בדבריו שגם במצה מפוררת שבישלה נכלל במה שכתב לעיל שאין מצה הנאפה נעשית עשירית. וזה פלא שלכאורה כשמפררה ומערבה ביין ומבשלה הרי כבר אין בה תוריתא דנהמא, א"כ איך יהיה אסור לאכלה ערב פסח, הרי אין עליה שם מצה כלל. אבל אם כנים הדברים גם קניידלאך יהיה אסור, ודלא כדברי המשנ"ב, וצ"ע לדינא.

ולולי דברי מהרי"ל העצה הכי טובה היא לאכול קניידלאך, שאפילו לפי הגר"א (הובא לק' בסמוך) שאין לצאת במצה מבושלת, יודה בקניידלאך, שלכו"ע אין עליהם "שם" מצה.

ועדיין יש להסתפק לאלה שמקפידים לא לאכול "געבראקס" (שרויה) בפסח האם מותר להם לאכול קניידלאך בע"פ שחל בשבת. ולכאורה זה תלוי בטעם הרמ"א למה אין לצאת ידי"ח סעודה שלישית במצה עשירה, שלפי הח"י וזה"ש שאינו בנמצא, אבל משום חמץ לא חיישינן, יתכן שכמו במצה עשירה לא חוששין משום שאין כאן איסור כרת לחמץ בע"פ, ה"ג בשרויה. ואינו מוכרח דאולי ס"ל דליכא חשש חמץ במצה עשירה כלל, והא דכתב לאכול פירות משום שאין מצה עשירה בנמצא, משא"כ בשרויה. אבל לפי המשנ"ב והנו"ב שס"ל לרמ"א שגם בע"פ חוששין א"כ ה"ה במצה שרויה.

עוד בענין מצה מבושלת

מוסיף הערוה"ש והנה גם אצלינו יכולין לעשות סעודה שלישית במצה מבושלת והרבה נוהגין אצלינו כן. אמנם הגר"א מדייק בהרמב"ם שאסור לאכול בין מצה עשירה ובין מצה מבושלת. דהנה כתב הרמב"ם (חמץ ומצה ו, יב) אסרו חכמים לאכול מצה בערב הפסח כדי שיהיה הכר לאכילתה בערב, ומי שאכל מצה בערב הפסח מכין אותו מכת מרדות עד שתצא נפשו. וכן אסור לאכול ערב הפסח מקודם המנחה כמעט, כדי שיכנס לאכילת מצה בתאווה, אבל אוכל הוא מעט פירות או ירקות ולא ימלא כריסו מהן, וחכמים הראשונים היו מרעיבין עצמן ערב הפסח כדי לאכול מצה בתאווה ויהיו מצוות חביבין עליו, אבל בשאר ערבי ימים טובים אוכל והולך עד שתחשך.

וכתב הגר"א דהוכחת תוס' דמצה עשירה מותר בע"פ מכה קושייתם מאי שנא ע"פ סמוך למנחה כו' ע"ש תוס' דע"פ צ"ט ב' ד"ה סמוך, אבל הרמב"ם פ"י שם דאירקא וש"ד קאמר דאכילה אסור בהן וכמ"ש בס"י תע"א מעט כו' וכמ"ש ולכן אין נוהגין ג"כ במצה מבושלת. באור דבריו שלפי תוס' יש הוכחה מהמשנה שמצה עשירה מותרת בע"פ דאלת"ה מה אסור לאכול מן

המנחה ולמעלה, אבל הרמב"ם הרי כתב שגם במיני תרגימא אסור לאכול הרבה, ולומד הגר"א שמקורו הוא ממתני' דבזה מיישב קושיית תוס', שאע"ג שמותר לאכול מעט מיני תרגימא, אבל הרבה אסור. ולדבריו אין הוכחה שמצה עשירה או מצה מבושלת מותר לאכול בע"פ. וקצ"ע שהרי הטעם שאין יוצאים ידי"ח במצה מבושלת מבואר במשנ"ב (תסא, כ) היא משום דליכא טעם מצה, וז"ל אפילו אם יש בכל פתיתה כזית, וגם יש עדיין תואר לחם עליה, **לפי שאחר הבישול נתבטל ממנה טעם מצה**.

ונראה שהרמב"ם הולך לשיטתו (חמץ ומצה ו, יב) שאסרו חכמים לאכול מצה בערב הפסח **כדי שיהיה הכר לאכילתה בערב**. מבואר שאין הטעם משום שיאכל המצה לתיאבון, שאז אפשר לדון שמצה מבושלת אין בה טעם מצה, אבל אם משום היכר יתכן שתלוי ב"שם" מצה ודו"ק. ולפי"ז יודה הגר"א בקניידלאך.

בשו"ת יביע אומר (ח"ו או"ח סי' לט) מביא דברי הגר"ש קלוגר (חכמת שלמה סי' תעא) שכתב שמה שהתיר המג"א (כצ"ל) לאכול מצה שנתבשלה, היינו רק אם נתפררה בפחות מכזית, שאז כיון שהבישול מבטלה מתורת לחם. וכזית ג"כ אין בה, לפיכך אין יוצאים בה י"ח בליל פסח לכו"ע, ולכן מותר לאוכלה בע"פ, אבל אם יש בפירורין כזית, שאז א"צ שיהיה עליהם תורת לחם (כדי לברך המוציא), אפשר שיוצאים י"ח במצה כזו, ולכן אין רשאים לאכול המצה שנתבשלה כל היום. וכ"כ בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' שכב), ומביא ראייה ממ"ש המהרש"א (פסחים צט, ב), שאסור לאכול בצקות של גוים בע"פ, אע"ג שאין יוצאים בהם י"ח בליל פסח, משום שיש בהם טעם מצה, וא"כ גם מצה מבושלת אסורה בע"פ, דהא קי"ל שאין יוצאים בה י"ח, לאו משום שאין בה טעם מצה, אלא רק מטעם שע"י הבישול אזיל תורתא דנהמא מינה, ואין עליה תורת לחם, ומ"מ טעם מצה יש בה, והוי כבצקות של גוים, ואסור לאוכלה בע"פ.

ותמה עליו היבי"א דאשתמטיתהו סוגיא ערוכה בברכות (לח, ב) דה"ט שאין יוצאים י"ח במצה מבושלת, משום דטעם מצה בעינן וליכא. וז"ל הרי"ף פ' כל שעה (לח, ב), יוצאין ברקיק השרוי אבל לא במבושל אף על פי שלא נימות, משום דבעינן טעם מצה וליכא. וכ"ה בהרא"ש (פ"ב דפסחים סי' יז), וכ"כ הרמב"ם (חמץ ומצה ו, ו), יוצאין ברקיק השרוי, והוא שלא נימות, אבל מצה שבישלה אינו יוצא בה ידי חובתו באכילתה, שהרי אין בה טעם פת. וא"כ גם לדברי המהרש"א הנ"ל מותר לאכול בע"פ מצה מבושלת.

עוגה העשויה מקמח מצה

ראיתי בספרי קיצורי הלכות שאין לאכול עוגה העשויה מקמח מצה. וכן ראיתי במשנ"ב מהדורת "דרשו" בשם הגריש"א זצ"ל. מקורם בדברי הרמ"א (תעא, ב) וז"ל מצה שנאפה כתקנה ואח"כ נתפררה ונילושה ביין ושמן, אינה נקראת מצה עשירה ואסורה לאכלה בערב פסח. לפום ריהטא משמע שא"א לאכול עוגה מקמח מצה.

אמנם המשנ"ב (ס"ק כ) כתב וז"ל, דלא נתבטלה ממנה שם מצה ע"י זה, ומ"מ לצאת בה ידי מצה בלילה אין כדאי לפי מה שנתבאר לעיל (קסח, נט) עיין שם. וכתב בשעה"צ (ס"ק טז) וז"ל כדלעיל בסימן קס"ח סעיף י', **ודוקא שיש בה תואר לחם עדיין וכדמבואר שם**. א"כ כשעשה עוגה מקמח מצה הרי לפני שמכניסו לתנור אינו ניכר כלל שיש כאן מצה, א"כ לכאורה פשוט שמותר לאכול ע"פ.

עוד יש להוכיח כדברינו ממה שהמשנ"ב ציין למש"כ לעיל (קסח, נט) ויעויין שם שמסופק אם אפאן האם ברכתו מזונו, ולכן לא יאכלם אלא בתוך סעודה. וז"ל שם, אם פירר הלחם עד שהחזירן לסולת ואח"כ חזר וגבלן בשומן וכיו"ב ... והסכמת הרבה אחרונים דאם בישלן בקדירה או טגנן במחבת במשקה דחשיב כבישול אף שיש בכל אחת כזית ויותר מברך עליהם במ"מ. **ואם אפאן נכון שלא יאכלם כ"א בתוך הסעודה**. וצ"ע שאם מיירי שפירר הלחם עד לסולת וגבלן בשמן למה לא נאבד ממנו תורתא דנהמא.

ומיד אח"כ כתב אלא א"כ נילוש ברוב שומן או דבש דאז מברך עליהם במ"מ וכדלעיל (סעיף ז) בהג"ה. הרי לן שאם עשה מן הפירורי לחם עוגה רגילה ברכתו מזונו, א"כ לכאורה א"א לצאת ידי"ח חובת מצה ומותר לאכול ע"פ.

והיה אפשר לומר שיש כאן שני נידונים א' האם יש כאן תורתא דנהמא, ב' שאפילו אם יש תורתא דנהמא אבל על פת הבא בכיסנין (שיש עליו שם פת), בלא קבע, מברך מזונו. א"כ מש"כ שאם נילוש ברוב שומן ודבש ברכתו מזונו אינו בהכרח שבטלה ממנו שם מצה, ועדיין יתכן שאפשר לצאת ידי"ח מצה, ויהיה ממילא אסור לאכול בע"פ.

אבל אפילו אם נימא הכי לכאורה נחשב למצה עשירה, שהתורתא דנהמא "החדש" נעשה עם שומן ודבש, א"כ הוי מצה עשירה. ואע"ג שכתב הרמ"א שלמנהגיניו שאין אוכלים מצה עשירה בפסח גם בע"פ אסור, אבל כבר כתב המשנ"ב הטעם משום חשש חמץ, ומצה עשירה של העוגת קמח מצה אין בו חשש חמץ. שוב הראו לי שכדברי כתב הגרש"א זצ"ל בספר שמירת שבת כהילכתה (נו הע' ג).

אבל לפי מהרי"ל שהבאנו לעיל שכתב שלא שייך מצה עשירה במצה שכבר נאפה, א"כ לכאורה ה"ה בעוגת קמח מצה אע"ג שנאבד ממנו תורתא דנהמא, אבל מצה עשירה היא לא יכולה להיות, וצ"ע.

מצה שלא שמרוה לשמה

הק' בתוס' ומה לא יאכל, אי מצה אפילו קודם נמי אסור כדאמרין בירושלמי כל האוכל מצה בערב הפסח כאלו בועל ארוסתו בבית חמיו, ואי במיני תרגימא הא אמר בגמרא (קז, ב) אבל מטבל הוא במיני תרגימא, ות' דאיירי במצה עשירה, דלא אסר בירושלמי אלא במצה הראויה לצאת בה חובתו ואוכלה קודם זמנה, אבל מצה עשירה שריא וכן היה נוהג ר"ת (בע"פ שחל שבת לענין סעודה שלישית).

וכתב מהרש"א דה"ה דמצי לאוקמא בבציקות של גוים דאינו יוצא בה י"ח כמ"ש התוס' לקמן. אבל כתב דיש לחלק, דמצה עשירה לאו טעם מצת מצוה היא, ושרי משא"כ בצקות של נכרי דטעם מצה היא. היינו דס"ל למהרש"א שהחילוק בין מצה עשירה ומצה רגילה אינו משום שאינו יוצא במצה עשירה, אלא משום שלמצה עשירה יש טעם שונה ממצה רגילה, וצריך לומר שס"ל שיסוד האיסור הוא משום שיאכל המצה לתיאבון, ולכן רק דבר שטועם כמצה אסור.

מצת חמץ

ולפי דבריו דן בספר מקראי קודש (ח"ב סי' כה) שיהיה אסור לאכול מצה של חמץ שלנו שטעמו כטעם מצה שאינו חמץ. עוד דנו האחרונים האם יש עצה למלון, בע"פ שחל להיות בשבת, שיגישו מצה שאפו להדיא שלא לשמה, שאינו יכול לצאת ידי חובתו. ולפי המהרש"א שתלוי בטעם בוודאי אסור, שכמובן אין הבדל בין אם נאפה לשמה או לא.

ויש שמביאים ראיה להמהרש"א מדברי המאירי (פסחים יג, א) שכתב וז"ל שאכילת מצה בכל היום מכוער הדבר, **שמשום תיאבון נאמרה וכל שמלא כרסו ממנה פרח תיאבון**, הרי לן שתלוי בתיאבון א"כ תלוי ב"טעם". (ועי' לקמן מה שדנו בדברי המאירי)

אבל לכאורה דברי המהרש"א צע"ג שהרי כתבו בתוס' שלא אסר בירושלמי אלא במצה הראויה לצאת בה ידי חובתו, ולדברי המהרש"א לא תלוי בזה כלל, אלא תלוי באכילת דבר שיש בו טעם מצה. עוד יש להעיר בתוס' כ' 'ואוכלה קודם זמנה', ולפי המהרש"א אין זה הנקודה שאוכל המצה קודם הזמן, אלא שאוכל דבר שיגרום שלא יהיה לו תיאבון בשעת קיום המצוה.

כבא על ארוסתו בבית חמיו

ויותר נראה לומר בדעת תוס' שעיקר טעם האיסור (כמו שכתבו בתוס' בשם הירושלמי) דהוי כבועל ארוסתו בבית חמיו, דהיינו שהקדים אכילת המצה מבעוד יום ולא חכה עד הלילה, (ועי' בראשונים שטרחו למצא שבע ברכות לפני אכילת מצה, כמו השבע ברכות שמברכים לחתן וכלה לפני שמותרים זה לזה) ולכן אינו אסור אלא דבר שהיה יכול לצאת בו ידי חובתו, דאילו בשאר מצות למה לו לחכות, הרי אין זה המצה שעליו אכול הערב. ולפי"ז פשוט שגם בציקות של נכרי מותר לאכול ע"פ משום שאינו יכול לצאת בהם ידי"ח. ומצה שהיא חמץ ג"כ אין בזה איסור, וכן מצה שנאפה שלא לשמה. ולפי"ז מובן המשך התוס' במה שכתב 'ואוכלה קודם זמנה', דזה כל האיסור שלא חכה עד הלילה. שוב ראיתי שכך מבואר בדברי הריב"ש (שו"ת סימן תב) וז"ל אבל מצה עשירה, מותר שהרי אינה ראויה לצאת בה ידי חובתו בפסח, ואין בה משום אירוסין דמצה, שהרי אין מצה זו ארוסתו, שהרי אינה ראויה להנשא אליו הלילה. ומסיים שכ"כ בתוספות. (ועי' בסמוך שגם שיטת המאירי ותוס' רי"ד שמותר לאכול בציקות של נכרי.)

מחמת תיאבון

הבאנו דברי המאירי שהאיסור תלוי בתיאבון, ומה שכתבו האחרונים שלדבריו אינו נאסר אלא דבר שיש טעם מצה, אבל עי' במאירי בסוגיין שהביא תירוצו של תוס' שלא אמרו כבא על ארוסתו אלא במצה הראויה לצאת בה ידי חובתו, **הא מצה עשירה או בצקות של עכו"ם** או של אורז ודוחן לא, הרי לן להדיא שבחדא מחתא שם מצה עשירה ובציקות של נכרי, וע"כ שאינו תלוי בטעם מצה.

מצה שלא לשמה

כשיטת המאירי שמותר לאכול בציקות של נכרי מצינו גם בתוס' רי"ד, דיעו"ש שבהתחלה ר"ל שהבבלי חולק על הירושלמי, ואח"כ כתב שאפילו את"ל דאית ליה, מצי למיכל בציקן של גוים שאין בהן שימור, דע"כ לא אסר בירושלמי אלא מצה שיש בה שימור הראויה לצאת בה ידי חובה בלילה. ולפי"ז מה שכתב בספר הלכות חג בחג (פרק י"ד הע' 9) שפשוט שאסור לאכול מצה שלא נשמר לשמה, לענ"ד אינו פשוט כ"כ שיש לנו כמה וכמה ראשונים שמקילים. ומש"כ שאנן הולכים בשיטת הב"ח שתלוי בתיאבון ולכן אסור, אינו פשוט כלל שהרי המאירי כתב להדיא שתלוי בתיאבון, ובכל זאת התיר בציקות של נכרי אע"פ שטעמם כטעם מצה.

בשנת תשמ"א פירסם הגר"ב זולטי זצ"ל עצה שישתמשו בערב פסח שחל בשבת במצה שנעשה בהדיא שלא לשמה, וזה עצה מיוחדת למלונות שיש להם בעיא מה לעשות עם שארית החמץ, ובמצה זו אין בעיא שאינו חמץ, וגם אין חשש של אכילת מצה

ע"פ, שאין זה מצה שיכול לצאת בו ידי"ח. וראיתי בספר נתיבי המנהגים שהגריש"א זצ"ל הסכים עמו, אלא שאמר שאין לסמוך על זה אלא בע"פ שחל להיות בשבת דהוי שעת הדחק. ובשו"ת דברי יציב (או"ח סימן קפח) העיר שלהני ראשונים דסגי בשימור מחמץ גרידא, יוצא בה ידי חובתו, וא"כ אסור לאוכלה בער"פ. ולכן כתב דאין להתיר אלא בחולה שאוכל רק מפני ההכרח, או כשיש צורך להתיר לאנשי הצבא שמוטב שיאכלו מצה משיאכלו ח"ו חמץ, אבל לא מטעם ההיתר דשלא לשמה.

אבל היו כמה רבנים שהתנגדו בתוקף להמצאה זו. בשו"ת מנחת יצחק (חלק ח סימן לו) דן בזה באריכות ומביא ראיה מהא דכתב הרמ"א (סי' תמ"ד ס"א), דבמדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה, יקיים סעודה שלישית במיני פירות או בשר ודגים, ואם איתא שמצה שנאפה בשמירה מחימוץ ורק נעשה של"ש דאין יוצאין י"ח מצה בליל פסח, דמותר לאכול בערב פסח, למה לא נתן עצה זו, ונרויח דאף במדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה אפשר לעשות סעודה שלישית במצה שנאפה של"ש, אלא ע"כ דס"ל דאף מצה כזו אסור בערב פסח. עוד הוכיח ממ"ש המג"א (סי' תמ"ד סק"ב) בשם השל"ה בשם הזוהר שרשב"י ה' עוסק בתורה במקום סעודה ג' עיי"ש, וכ"כ בביאור הגר"א שם (ד"ב ובמדינות) דכ"ה בזוהר פ' אמור, דסעודה זו נדחית מכל וכל, ואם היה מותר לאכול מצה שנאפית של"ש הרי יש תקנה לדבר וז"פ. אף דעדיין קשה דהרי יכול לאכול מצה עשירה, והאיך קאמר דאין תקנה לדבר, י"ל דס"ל כמ"ש המהר"ל בספר גבורות ד' וב"ה, הביאם המג"א (סי' תע"א סק"ה), דדוקא בלא מים מותר בער"פ דאין יוצאין בה, אבל עם מים יוצאין בה ואסור בער"פ, ובלא מים אין מברכין עליו בהמ"ז, ולדיעה א' (בסי' רצ"א סעי' ה') צריך לעשותה בפת דוקא שמברכין עליו בהמ"ז.

אבל מה שכתב שבמצה עשירה אין יוצאין חיוב סעודה שלישית, צ"ע שהרי אם קובע עליו סעודה בוודאי שמברך עליו ברכה"מ, כמו בכל פת הבא בכיסנין.

ומסיק המנחת יצחק שהעולה מדברי הש"ע ופוסקים ראשונים ואחרונים הנ"ל אשר מפיהם אנו חיים, וכן עמא דבר מדור דורות, שלא לאכול שום מצה בער"פ כל היום באין חילוק אם נאפה לשמה או שלא לשמה. וכמה גדול כח המנהג שלא לבטלו, עי' בתשו' מהרי"ק (שורש ט') באריכות שכתב שאפילו נגד הלכה אין לבטל המנהג, ועי' בפר"ח (או"ח סי' תצ"ו) במנהגי איסור (סעי' עשירי) שהביא מהריב"ש, דאם יש קצת פקפוק עפ"י הדין ראוי לבטלו, וראיה מהא שאמרינן אם הלכה רופפות בידך פוק חזי מאי עמא דבר, אבל אם אינה רופפות לא משגיחין במאי עמא דבר עיי"ש.

לאו הבא מכלל עשה

בספר הרוקח (הלכות פסח סימן רפ) מצאנו טעם מחודש באיסור אכילת מצה ע"פ, וז"ל ואסור לאכול מצה בערב הפסח דכתיב בערב תאכלו מצות. לכאורה כוונתו דהוי לאו הבא מכלל עשה, ר"ל שרק בערב תאכלו מצה ולא ביום שלפני, אבל צ"ע שבפשטות רק היכא שיש פסוק מיותר אפשר לומר דהוי לאו הבא מכלל עשה, אבל היכא שצריך הפסוק בשביל עשה מהכ"ת שיש גם לאו הבא מכלל עשה.

שו"ר בהגהת רי"ץ גיאת (קעג) שדן בזה באריכות. יעויין שם ברי"ץ גיאת (הלכות פסחים עמוד שיג) שכתב וז"ל בהלכות ואסור למיכל מצה מבעוד יום מקמי דליקדוש ולומר הגדה שנאמר [שמות י"ב] בערב תאכלו מצות, כדי שיהא חביב עליו. וכתב בהערות שמכאן קשה על הפר"ח (או"ח תע"א, ב) שכ' וז"ל, כ' הרוקח דאסור לאכול מצה בע"פ דכתיב בערב תאכלו מצות, משמע דס"ל דאסור מדאורייתא דהו"ל לאו הבא מכלל עשה וכו', וליתא וכו'. וכן בירושלמי דריש פרק ערפי פסחים לא הוזכרה דרשה זו. וכ"כ הרמב"ם שאין איסור אכילת מצה בע"פ אלא מד"ס. ולכן עיקר דהרוקח מסברא דנפשיה אסמכיה אקרא, ודו"ק עכ"ל.

ואישתמיטתיה שהרוקח לא בדא מלבו האסמכתא מקרא אלא שכבר מלתא אמירה בבה"ג, ומלבד זה נראה לי דהפר"ח לא דק שפיר בלשון רוקח שכ' וז"ל, במנהגים של רבי שלמה מצאתי הוקשו מצה (צ"ל מצות) לפסח בפרק בתרא דפסחים, צלי אש ומצות מה עשיית פסח מז' ומחצה אף עשיית המצה כן, ואכילת מצה הוקש לאכילת פסח, דאמר רבא אכל מצה ולא חרוסת (צ"ל אכל מצה לאחר חצות) לר' אליעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו. ואסור לאכל מצה בערב הפסח דכתיב בערב תאכלו מצות עכ"ל.

והפר"ח סבר דמ"ש ואסור לאכל מצה וכו' מדעתו כ"כ ולכן הקשה עליו וכ' דהרוקח מסברא דנפשיה וכו', ובמחכ"ת זה אינו אלא שכל דבריו מועתקים ממנהגים של ר"ש והמה בכתובים בפרדס דף י"ד ע"א וז"ל, ערב הפסח שחל להיות בשבת אסור לאפות מצה מבערב שבת, הראשונים אמרו משום הידור מצה (נ' דצ"ל מצוה), אבל מצינו איסורא דאורייתא, דהא הוקשו מצות לפסח וכו'. ואסור לאכול מצה מבעוד יום קודם שיקדש ויאמר הגדה והלל, שנ' בערב תאכלו מצות שתהא חביב עליו, והאוכל מצה בע"פ כאלו בא על ארוסתו בבית חמיו וילקה, בתלמוד ירושלמי ע"כ. הרי לך בפירוש דהרוקח העתיק כל דבריו ממה שכתבו בשם רש"י, ומוכח נמי שלא עלה על דעת רש"י שיהא איסור דאורייתא באכילת מצה בע"פ, דהא באפיית מצה בע"ש הוא חולק על הראשונים שאמרו שאסור רק משום הידור מצוה, והוא כ' דגם איסור דאורייתא יש, ובאכילת מצה בע"פ הביא הקרא שנ' וכו' ונותן טעם לדבר שתהא חביב עליו, אלמא שדעתו דרק מדרבנן אסור. ומלשון הפרדס נראה נמי שרש"י העתיק דבריו מבה"ג אף כי שלא כתבן בשמו, וכן מצינו כמה וכמה דברי גאונים מועתקים בספר הזה בלי שם אמרם.

